

Sobre l'edició napolitana del *Compendio del Desideroso ossia Specchio de' religiosi...* (1841) i el seu traductor

August Bover i Font
Institut d'Estudis Catalans

La novel·la anònima *Spill de la vida religiosa* (Barcelona, 1515) –més coneguda com a *Desitjós*–, escrita per un religiós valencià, molt probablement franciscà, va tenir una extraordinària difusió internacional entre els segles XVI i el XIX, com molt pocs altres llibres han aconseguit. Traduïda a tretze llengües (italià, castellà, francès, alemany, llatí, neerlandès, polonès, anglès, irlandès, ucraïnès, danès, rus i portuguès), n'he pogut documentar un mínim de 133 edicions i sabem que el llibre va ser conegut pràcticament arreu d'Europa, que havia arribat a l'Àsia el mateix segle XVI i que era llegit a Amèrica com a mínim el segle XVIII.¹

Aquesta extensíssima difusió internacional es va iniciar a la Itàlia meridional pocs anys després de la primera edició catalana. A la Biblioteca Nacional de Nàpols es conserva el manuscrit d'una traducció italiana d'aquest llibre (MS.XII.F.26), datada la nit del 29 de setembre de l'any 1527 per un desconegut religiós –probablement català–, que signava amb l'abreviació: *D. Fr. Jan.* I a la ciutat de Nàpols s'imprimí la primera edició italiana d'aquest llibre: *Specchio de vita religiosa, composto per vno deuoto obseruante religioso*, Nàpols, Antonio de Martino –“ditto Rotti accanto alla Nonciata”–, 23 d'agost de 1529. Miquel Batllori ja va descriure l'ambient religiós napolità i de la seva àrea d'influència en aquell temps, d'on sembla evident que van sorgir aquest manuscrit i també aquesta primera edició italiana, tal com han explicat Pep Valsalobre i Josep Lluís Martos, i no cal que ara hi insisteixi. Els teatins dugueren aquest llibre de Nàpols a Venècia i a la ciutat dels canals va obtenir un èxit editorial indiscutible. Ja amb el títol d'*Il Desideroso*, s'hi van fer setze edicions entre 1541 i 1622 –si bé la que considero la catorzena edició italiana no duu lloc ni any d'edició, tot fa pensar que també es va imprimir a Venècia dins del segle XVI.

Després de la darrera edició veneciana, en trobem encara una de siciliana, ja molt tardana (Palerm, 1710). I no serà fins 131 anys després d'aquesta, i ja totalment deslligada de la llarga tradició editorial anterior, que apareixerà, novament a Nàpols, l'edició que clourà la difusió italiana d'aquest llibre: *Compendio del Desideroso ossia Specchio de' religiosi composto da un monaco dell'ordine di S. Girolamo e tradotto dalla lingua spagnuola nell'italiana dal padre d. Vittore Felicissimo Francesco Nabantino, professo della Real Certosa d'Evora, e vicario della Real Certosa di S. Martino di Napoli*. Nàpols, Migliaccio, 1841.² (Vegeu la imatge 1).

---

¹ Vegeu la meua introducció a l'edició que en publicarà la col·lecció “Els Nostres Clàssics” pròximament, i que actualitza, entre altres, Bover (2003).

² Se'n conserven exemplars a la Biblioteca Nazionale, de Nàpols: 82-K-50, i a la Biblioteca Statale del Monumento Nazionale di Casamari, de Veroli: M-5-D-617. En posseeixo un exemplar, que vaig adquirir encara totalment intons, i que duu manuscrita la següent dedicatòria autògrafa del traductor: “*All' Illustrissimo ed eruditissimo Signore / D. Emmanuele Rocco / In segno di stima e riconoscenza / Il Traduttore / Real Certosa di Napoli, 1° Settembre 1844.*” (Vegeu la imatge 3). Es tracta, doncs, d'un exemplar que el nostre cartoixà devia regalar al filòleg napolità Emmanuele Rocco (El Ferrol, 1811-Nàpols, 1892) -nascut a Galícia, fill de mare espanyola i pare italià allistat a l'Armada espanyola, es traslladà a Nàpols amb la seva família quan tenia set anys. Rocco estudià dret, fou professor de literatura i traductor del llatí i del grec i es convertí en un dels protagonistes de la vida cultural napolitana del segle XIX, molt conegut pels seus estudis de lexicografia italiana i napolitana, especialment pel seu *Vocabolario del dialetto napolitano* (Rocco).

És, doncs, una nova traducció, aquest cop vinculada als cartoixans, com sembla que també ho estava la del manuscrit de 1527. El traductor, Vittore Felicissimo Francesco Nabantino, profès de la Reial Cartoixa d'Èvora (Portugal) i vicari de la Reial Cartoixa de Sant Martí de Nàpols, fou autor d'una *Gramatica Portoghese ad uso degli italiani, cioè per apprendere la lingua portoghese per mezzo dell'italiana*, publicada a París, per Aillaud, Guillard et Ce, l'any 1869. A la portada d'aquesta gramàtica fa constar que havia estat "*Assistente e Convisitatore delle Certose d'Italia, e Priore delle Reali Certose di Padula e di Calabria.*" Al prefaci hi explica que llavors ja havien passat trenta anys des de la seva arribada a Itàlia i que, l'any 1842, Ferran II, rei de les Dues Sicílies, l'elegí per ensenyar el portuguès a la seva germana, la princesa Teresa Maria Cristina, "*attualmente Imperatrice del Brasile.*" Pel fet d'haver professat a Èvora i de signar com a *Nabantino*, que és el gentilici de la població de Tomar, al districte de Santarém, sembla que podria ser originari d'aquesta població portuguesa.

El títol d'aquesta traducció italiana ja ens indica que prové de la darrera edició en llengua castellana: *Compendio del Deseoso y por otro nombre Espejo de religiosos, que fue compuesto por un religioso de la Orden del D[ector] Maximo San Hieronymo*, promoguda pels jesuïtes i publicada a Coïmbra (Portugal), No Real Collegio das Artes da Companhia de Jesu, l'any 1715, és a dir, 127 anys després de l'anterior edició en castellà. (Vegeu la imatge 2). Aquesta traducció, que com la majoria ignorava que l'obra original era escrita en català, l'atribuïa a un monjo jerònim. L'aparició del mot *compendio*, en el títol, sembla voler indicar que no conté la traducció de tot l'original català sinó únicament la del llibre primer, que queda dividit en cinc parts, de 23 capítols, 6, 16, 8 i 1, respectivament. El contingut del llibre segon de l'original català, o sigui, el tractat de contemplació o Llibre d'Amor, en aquesta traducció queda reduït a l'únic capítol de la sisena i última part. I és aquí on trobem el compendi. S'hi explica que Desitjar-Déu ensenya a tocar el saltiri a Desitjós. Però el saltiri, que en l'original català i en les altres edicions tenia 10 cordes, ara només en té 5. S'hi ha suprimit tota la part burella de l'instrument, la que correspon a la vida activa, o sigui, les quatre cordes d'amor a si mateix i la cinquena corda, la d'amor al proïsme. De manera que aquest nou saltiri només té la part vermella, la de la vida contemplativa, on hi ha les cinc cordes d'amor a nostre senyor Déu: Consideració de la Ciutat del Paradís, Consideració dels ciutadans de la Ciutat del Paradís, Consideració de nostre senyor Déu, Consideració dels beneficis de nostre senyor Déu i Consideració de les obres de nostre senyor Déu. I, en lloc de dedicar un capítol a cada corda, com fa l'original català, dins d'aquest únic capítol fa un resum dels conferiments que la donzella Cogitació fa amb aquestes cinc cordes.

A la portada s'hi fa constar que aquest volum va ser recopilat per Andre Barkman, molt probablement un jesuïta, natural de Rippen –l'actual Ribe, a la costa del sud-oest de la península de Jutlàndia (Dinamarca). Les llicències estan escrites en portuguès i el text és en castellà.

Segons explica el traductor cartoixà en el prefaci de la seva versió italiana:

[...] Quest'utile, e piacevole libro, composto in lingua spagnuola da un anonimo, Monaco di S. Girolamo, appena che mi capitò nelle mani, mi piacque talmente, che fin d'allora proposi di recarlo nella mia nativa lingua Portoghese; il che infatti conseguì, la di Dio mercè; la qual traduzione uscì alla luce in Lisbona dalla Stamperia Reale nel 1833 [...].

Fra Vittore Felicissimo Francesco l'hauria traduït, doncs, prèviament al portuguès. No n'he pogut localitzar cap exemplar, però aquesta seria la segona edició en llengua portuguesa, després de l'edició de la traducció –també a través del castellà– que n'havia

fet Damião de Froes Perim, pseudònim del monjo jerònim fra João de São Pedro, profès del monestir de Belém: *O Desejoso, ou Espelho de monges, e pessoas religiosas*. Lisboa, Na Regia Officina Sylviana, e da Academia Real, 1748. Durant el segle XVI, el llibre havia tingut una gran difusió a Portugal, on fins i tot se'n van fer dues edicions en llengua castellana (Lisboa, 1541 i 1588), i on els jesuïtes el llegien a taula –tal com feien a Itàlia– i se l'endugueren a les missions de l'Índia i el Japó (Bover 1999, 2000 i 2013).

El traductor dedicà aquesta edició en llengua italiana al cardenal i arquebisbe de Capua Francesco Serra-Cassano (Nàpols, 1783-Capua, 1850), fill dels ducs de Cassano (Moroni, 188-189), amb un text laudatori datat a la Reial Cartoixa de Nàpols, el 2 de setembre de 1841 (pàgines III-IX). El cardenal Serra-Cassano li respongué amb una lletra d'agraïment, datada a Nàpols l'endemà mateix (pàgines XI-XII). L'edició inclou també, com ja ha estat dit, un prefaci del traductor (pàgines XIII-XVI), on aquest s'adreça al lector per destacar el valor del llibre –les històries de Desitjós i Bé-em-vull enteses com a paràboles–, justifica el doble títol Desitjós-Espill, explica que ja l'havia traduït al portuguès –com ja hem vist–, fa unes interessants consideracions sobre la seva traducció italiana i acaba el text proemial citant uns versos llatins del poeta florentí Carlo Arrichi.

Si a la seva gramàtica portuguesa per a ús dels italians (1869) deia que feia trenta anys de la seva arribada a Itàlia, aquesta traducció, publicada l'any 1841, devia ser un dels seus primers treballs en llengua italiana, tal com ell mateix deixa entendre:

Trovandomi io poi in Italia, ed abisognando, e volendo applicarmi allo studio dell idioma Italiano, lo fo (quanto me lo permettono, ed il mio Monastico Istituto, e la scarsezza de' miei talenti) componendo in detto idioma qualche cosa, oppure facendone in esso alcune Traduzioni, una delle quali è la presente pregievollissima Operetta, piccola bensì in volume, ma grandissima in merito.

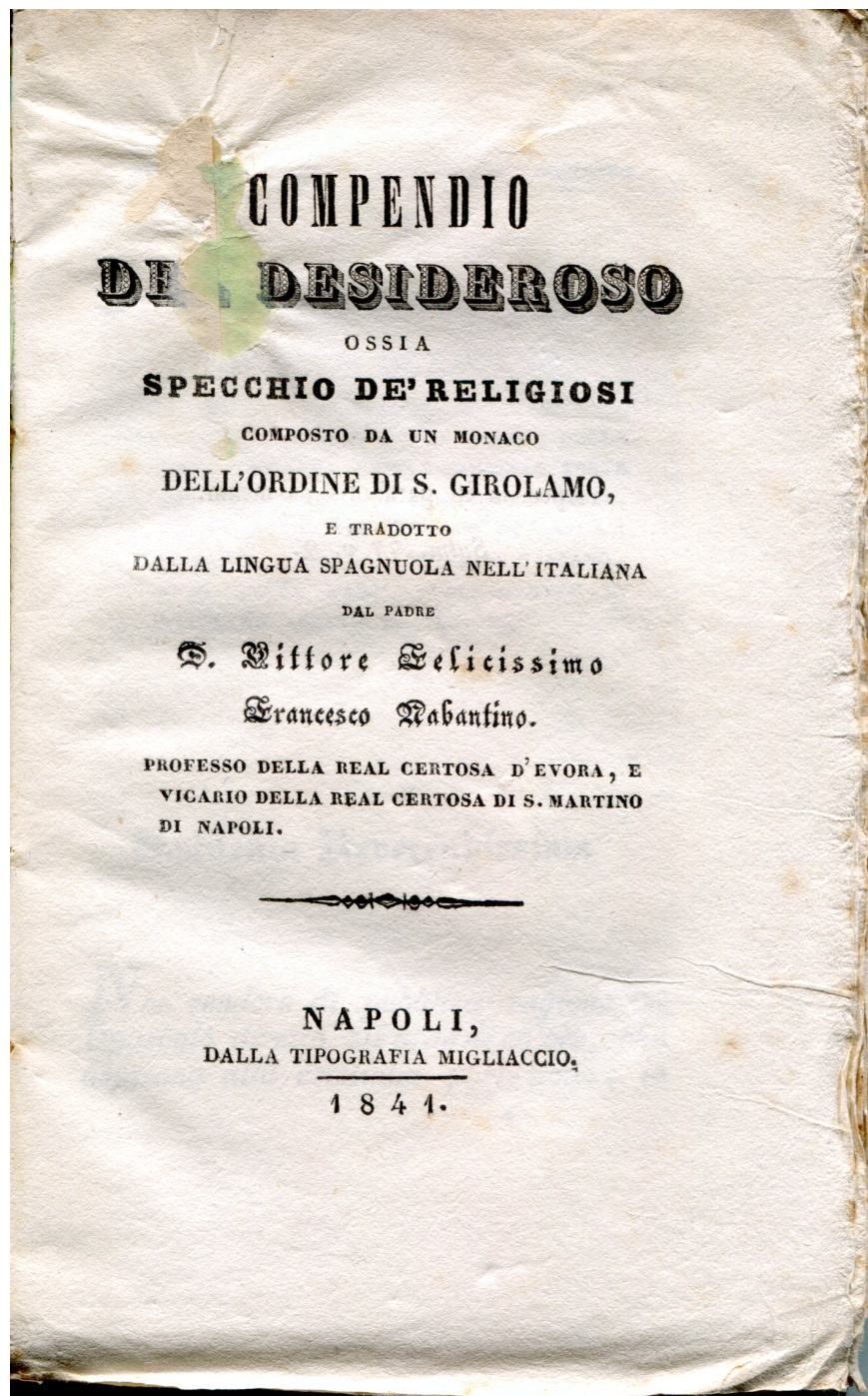
I per això demana excuses al lector italià:

Se però, Lettor benigno, t'immaginassi di trovarvi linguaggio altisonante, stile forbito, e sublime: oh quanto t'inganneresti! Altro non ci troverai, tel'avviso anticipatamente, che uno stile familiare, una dicitura semplice, ed un sodo pasto piuttosto per il cuore, che non semplicemente per gli orecchi: un linguaggio insomma, uno stile, una dicitura, quali si convenivano allo scopo santo dell'Operetta, e quali erano da aspettarsi da chi comincia ad assaggiar il saporito gusto della bella lingua italiana.

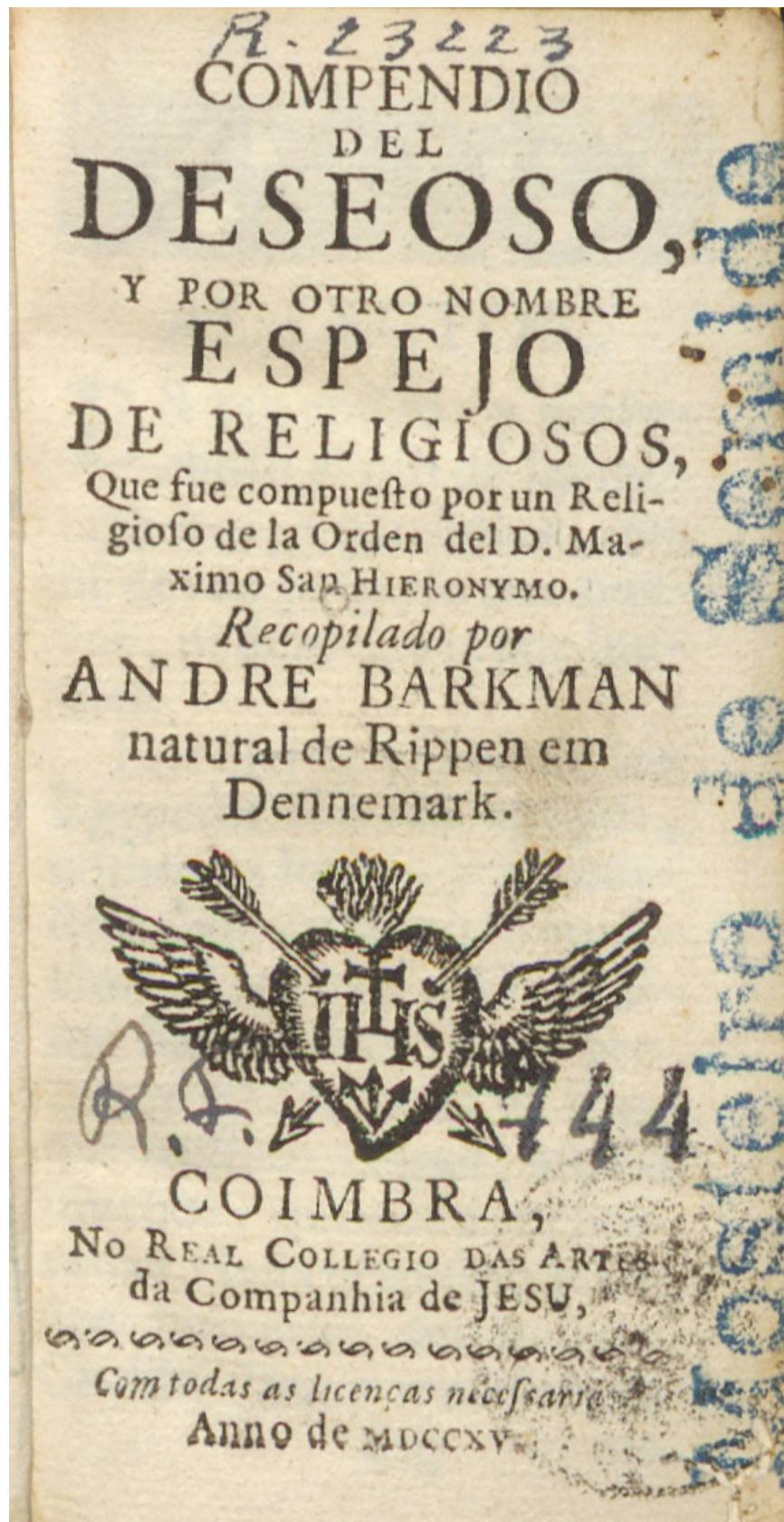
Si bé assegura que es tracta d'una traducció fidel, malgrat els problemes que sempre comporta el pas d'una llengua a una altra:

Rispetto per altro alla presente Traduzione posso assicurarti che essa è la più fedele, che mi fu possibile; avvertendo nodimeno che spessissime volte trovati vengon da' Traduttori più e più vocaboli, i quali non possono esser traslati da un idioma ad un altro senza perdere assai di forza, e bellezza.

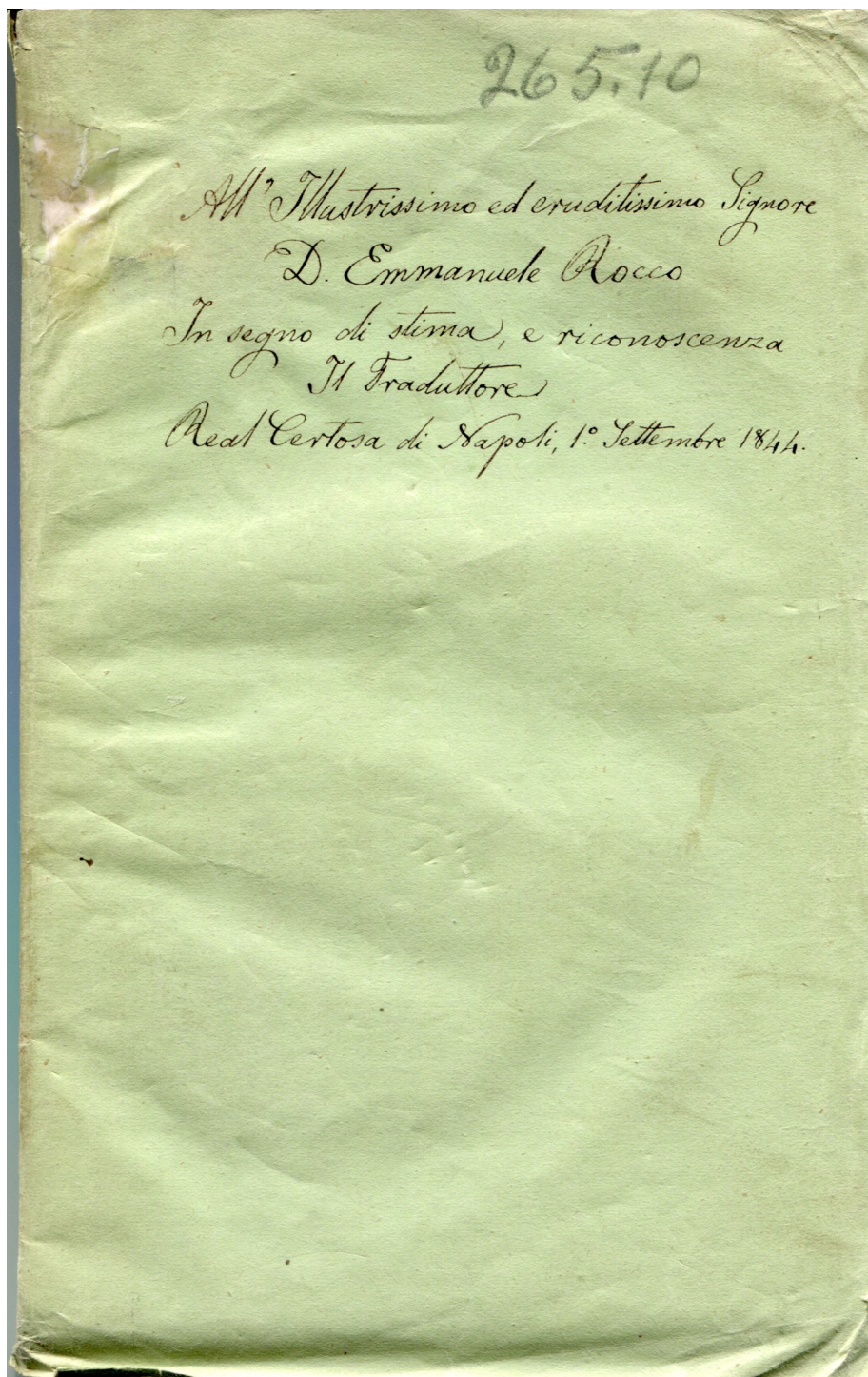
I, efectivament, la seva traducció segueix fidelment la de Coïmbra (1715), amb l'única diferència que la primera part consta de 24 capítols, un més que la de l'edició portuguesa. Els indubtables interessos lingüístics d'aquest monjo traductor i gramàtic es fan evidents en l'única nota que afegeix al text, quan en parlar del primer concert que fa Cogitació –més poèticament d'acord amb l'al·legoria de l'instrument i la instrumentista, tradueix “conferimento” per *concerto*– i diu que canta “*Alleluia, Alleluia, Alleluia*”: «*Alleluia è parola ebraica, e significa –Lodate il Signore– Nota del Traduttore.*” (120).

Imatge 1. Portada de l'edició feta a Nàpols l'any 1841.

Imatge 2. Portada de l'edició feta a Coïmbra l'any 1715
 (Biblioteca Nacional de Portugal)

Imatge 3. Dedicatòria autògrafa del traductor a Emmanuele Rocco.

Obres citades

- Batllo, Miquel. "La cultura de Sardenya, Sicília i Nàpols al segle XVI en relació amb els altres estats catalano-aragonesos." En *De l'Humanisme i del Renaixement*. València: Tres i Quatre, 1995. 219-250. [Obra completa, V].
- Bover i Font, August. "The *Spill de la vida religiosa* and its Luso-Hispanic Transmission." En Dru Dougherty & Milton M. Azevedo eds. *Multicultural Iberia: Language, Literature, and Music*. Berkeley, Califòrnia (EUA): University of California at Berkeley, 1999. 57-67.
- . "O Desejoso: Portugal i la difusió internacional de l'*Spill de la vida religiosa*." En Isabel de Riquer, Elena Losada & Helena González eds. *Professor Basilio Losada: Ensinar a pensar com liberdade e risco*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2000. 206-212.
- . "Il Desideroso, l'avventura italiana d'una novel·la cinc-centista catalana." En Anna Maria Compagna, Alfonsina De Benedetto & Núria Puigdevall i Bafaluy eds. *Momenti di cultura catalana in un millenio I*. Nàpols: Liguori Editore, 2003. 47-58.
- . "Portugal i la difusió internacional d'una novel·la catalana del segle XVI: el cas de L'*Spill de la vida religiosa*/Portugal e a difusão internacional de uma novela catalã do século XVI: o caso de *Spill de la vida religiosa*." En Esther Gimeno Ugalde, Fátima Fernandes da Silva & Francisco Serra Lopes eds. *Act.25. Catalunya, Catalunha, Ribeirão-Benicarló: Húmus/Onada*, 2013. 91-110 i 111-132.
- Martos, Josep Lluís. "Sobre l'*Spill de la vida religiosa* i la impremta." *Zeitschrift für Katalanistik* 25 (2012): 229-258.
- Moroni, Gaetano. *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica* LXIV. Venècia: Tipografia Emiliana, 1853.
- Rocco, Emmanuele. *Vocabolario del dialetto napoletano*, a cura d'Antonio Vinciguerra. Florència: Accademia della Crusca, 2018.
- Valsalobre, Pep. "Il Desideroso: un successo editoriale permanente. Note sulla fortuna del romanzo *Desitjós* o *Spill de la vida religiosa* in Italia, dal Cinquecento all'Ottocento." En *La Catalogna in Europa, l'Europa in Catalogna. Transiti, passaggi, traduzioni. Atti del IX Congresso Internazionale dell'Associazione Italiana di Studi Catalani* (Venezia, 14-16 febbraio 2008). En línia: <http://www.filmod.unina.it/aisc/attive/>. Paris: Honoré Champion.